

# NUTQ O‘STIRISH MASHG‘ULOTLARIDA BOLALARNI IJODIY FIKRLASHGA O‘RGATISH YO‘LLARI

Hamrayeva E`zozxon Muzaffarovna  
JDPI Maktabgacha ta`lim metodikasi  
kafedrası o`qituvchisi

## Annotatsiya

O‘zbekiston Respublikasi o‘z mustaqilligini yil sayin barqarorlashtirib borar ekan, uning istiqboli bugungi avlodning har tomonlama bilimdon, ma’naviy va jismoniy jihatdan barkamol insonlar bo‘lib yetishishlariga bog‘liqdir. Eng avvalo, yosh avlodning ilmiy - dunyoviy bilimlar asoslarini puxta egallashi, ularda keng dunyoqarash hamda tafakkur ko‘lamining hosil bo‘lishi va ma’naviy-axloqiy sifatlarning shakllanishi uchun ta’lim - tarbiya ishlarini samarali tashkil etilishiga erishish lozim. Zero, yurtning porloq istiqbolini yaratish, uning nomini jahonga keng yoyish, ulug‘ ajdodlar tomonidan yaratilgan milliy - madaniy merosimizni jamiyatga namoyish etish, ularni boyitish, O‘zbekiston Respublikasini rivojlangan mamlakatlar qatoridan joy egallashini ta’minlash, yosh avlodning komil inson bo‘lib kamol topishiga bevosita bog‘liqdir.

## Аннотация

По мере того как Республика Узбекистан с каждым годом укрепляет свою независимость, ее будущее зависит от превращения нынешнего поколения в образованных, духовно и физически разносторонних людей. Прежде всего, необходимо добиться досконального овладения основами научных и светских знаний подрастающего поколения, формирования широкого кругозора и размаха мышления, эффективной организации воспитательной работы по формированию духовно-нравственного качества. Ведь создать для страны светлое будущее, распространить ее имя по всему миру, показать наше национальное и культурное наследие, созданное великими предками, обогатить его, сделать Республику Узбекистан среди развитых стран, молодое поколение напрямую связано с находкой.

## Annotation

As the Republic of Uzbekistan strengthens its independence every year, its future depends on the transformation of the current generation into educated, spiritually and physically versatile people. First of all, it is necessary to achieve a thorough mastery of the foundations of scientific and secular knowledge of the younger generation, the formation of a broad outlook and scope of thinking, the effective organization of educational work to form spiritual and moral quality. After all, to create a bright future for the country, spread its name around the world, show our national and cultural heritage created by great ancestors, enrich it, make the Republic of Uzbekistan among developed countries, the young generation is directly related to the find.

**Kalit soʻzlar:** nutq, ijodiy, mashgʻulot, fikr, bolalar, maktabgacha taʼlim, tarbiyachi, inson, tarbiya, maktabgacha yosh, tarbiyalanuvchilar.

**Ключевые слова:** речь, творчество, деятельность, мысль, дети, дошкольное образование, воспитатель, личность, воспитание, дошкольный возраст, школьники.

**Keywords:** speech, creative, activity, thought, children, preschool education, educator, person, upbringing, preschool age, pupils.

Oʻzbekiston Respublikasi oʻz mustaqilligini yil sayin barqarorlashtirib borar ekan, uning istiqboli bugungi avlodning har tomonlama bilimdon, maʼnaviy va jismoniy jihatdan barkamol insonlar boʻlib yetishishlariga bogʻliqdir. Eng avvalo, yosh avlodning ilmiy - dunyoviy bilimlar asoslarini puxta egallashi, ularda keng dunyoqarash hamda tafakkur koʻlamining hosil boʻlishi va maʼnaviy-axloqiy sifatlarning shakllanishi uchun taʼlim - tarbiya ishlarini samarali tashkil etilishiga erishish lozim. Zero, yurtning porloq istiqbolini yaratish, uning nomini jahonga keng yoyish, ulugʻ ajdodlar tomonidan yaratilgan milliy - madaniy merosimizni jamiyatga namoyish etish, ularni boyitish, Oʻzbekiston Respublikasini rivojlangan

mamlakatlar qatoridan joy egallashini ta'minlash, yosh avlodning komil inson bo'lib kamol topishiga bevosita bog'liqdir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev rahbarligida 2017 yil 16 avgust kuni bo'lib o'tgan yig'ilishda maktabgacha ta'lim tizimini tarkibiy jihatdan tubdan isloh qilish, mazkur muassasalarga bolalarni to'la qamrab olish bo'yicha muhim vazifalar qo'yildi. Bu boradagi tahlillar natijasida qisqa vaqtda uchta yirik hujjat - O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 9 sentyabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3261-sonli Qarori, 30 sentyabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5198-sonli Farmoni hamda "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi – faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi PQ-3305-sonli Qarori qabul qilindi. Bugungi kunda yurtimizda maktabgacha ta'lim tashkilotlarining moddiy□texnik holatini yaxshilashga ham alohida e'tibor berilmoqda. Maktabgacha yoshdagi bolalarning kelgusida maktab bilimini yaxshi o'zlashtirishi, maktabga moslashuvning yengil o'tishi, bola shaxsida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarning oldini olish, qiyinchiliklarni bartaraf etishni amalga oshirishda bolalarning maktabgacha ta'lim tashkilotlariga jalb etilganligi, ta'limga qamralganligi alohida ahamiyatga egadir. Bu borada, ayniqsa, maktabgacha ta'lim tashkilotlari tizimini rivojlantirish, bolalarni maktabgacha ta'lim tashkilotlariga jalb etish, maktabga tayyorlash masalalari ta'lim sohasidagi davlat siyosatining ustuvor vazifalaridan biri deb qaraldi. Mamlakatimizda barkamol avlodni tarbiyalash uchun, eng avvalo, qulay tashkiliy huquqiy sharoitlar yaratildi.

Hozirgi kunda maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarining nutqini rivojlantirishga oid talablar qo'yilmoqda.

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishning asosiy vazifalaridan biri ona tilining har bir yosh bosqichi uchun belgilangan normalari va qoidalarini o'zlashtirilishi hamda uning kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishdan iboratdir. Qayd etish lozimki, bir xil yoshdagi bolalarning nutqiy darajasi bir-biridan mutlaqo farq qilishi mumkin.

Maktabgacha yoshda nutqni rivojlantirish (ona tilini egallash) o'z tabiatiga ko'ra ko'p qirrali jarayon hisoblanadi. U aqliy rivojlanish bilan uzviy bog'langan, chunki insonning rivojlangan tafakkuri – bu nutqiy, til, so'z-mantiqiy tafakkurdir. Nutqiy rivojlanish, tilni egallash va aqlni, bilishni rivojlantirish o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik tafakkurni rivojlantirish uchun tilning qanchalik muhim ahamiyatga egaligidan dalolat bermoqda.

Bolaning til tizimini egallash borasidagi barcha yutuqlarini muloqotni ta'minlovchi mazmunli, keng yoyilgan fikr sifatida qaraladigan ravon nutq o'z ichiga oladi. U mazmunliligi, mantiqliligi va izchilligi bilan ajralib turadi. Ravon nutq bola til boyligini qanchalik o'zlashtirganligining ko'rsatkichi hisoblanadi, u bolaning aqlan, estetik, emotsional jihatdan rivojlanish darajasini aks ettiradi.

Ma'lumki, maktabgacha katta yoshdagi bolalar nutqini o'stirish mantiqan fikrlash va tafakkurini rivojlantirish faoliyatning har xil turlarida amalga oshiriladi:

- tabiat ob'ektlari bilan tanishtirish mashg'ulotlarida;
- badiiy asarlar bilan tanishtirish mashg'ulotlarida;
- savod o'rgatishda;
- o'yin faoliyatida;
- ijtimoiy foydali mehnat jarayonida turli ishlarning bajarilishida.

Bola tomonidan nutqni o'zlashtirishga asosli yondashuv bilan kelishgan holda biz shunga e'tiborimizni qaratdikki, qo'llanma mualliflari tez-tez «yordam berish», «mashq qildirish» va boshqa iboralarni qo'llaydilar-u, biroq qay tarzda yordam berish, mashq qildirish mumkinligiga kam e'tibor qaratadilar.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bola har tomonlama maktab ta'limiga tayyorlanadi. Ular orasida bola nutqini rivojlantirish eng asosiylaridan hisoblanadi. Mashg'ulotlar jarayonida mantiqan fikrlash va tafakkurini rivojlantirish orqali bolalarni maktabga tayyorlash. Ularning so'z boyligi oshishi, ravon gapirishi va o'z fikrini to'liq ifoda etib, aytib bera olishi juda muhim. Shu sababli maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'tkaziladigan mashg'ulotlar orasida nutq o'stirish

mashg'uloti eng asosiy mashg'ulotlardan hisoblanadi.

Bu mashg'ulotlarda har bir guruh bolalarining yosh xususiyatlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda mantiqan fikrlash va tafakkurini rivojlantirishga davlat talablari qo'yilgan.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida mashg'ulotlar orqali bolalar nutqini o'stirish mantiqiy fikrlash va tafakkurini rivojlantirish ular faoliyatining har xil turlarida: badiiy adabiyot, atrof-muhitda bo'layotgan hodisalar bilan tanishtirishga oid mashg'ulotlarda, shuningdek ulardan tashqari vaqtlarda – o'yin va mehnat faoliyatda, kundalik hayotda amalga oshiriladi. Biroq, bunda ona tiliga o'rgatish va nutqni rivojlantirishga doir mashg'ulot asosiy mashg'ulot hisoblanib, unda tarbiyachi quyidagi **vazifalarni amalga oshirishi lozim:**

- bolalarning o'z tengdoshlari shaxsiga va faoliyatiga qiziqishlarini qo'llab-quvvatlash, birgalikdagi o'yinlar va mashg'ulotlarda ularning dialogik muloqotlari yo'lga qo'yilishiga ko'maklashish. Turli muloqot vositalari – so'zli, imo-ishorali, pantomimali usullardan muayyan vaziyatni hisobga olib, tabaqalashtirilgan holda foydalanish;

- nutqni fonematik qabul qilish, nutqning talaffuz va ohang tomonlarini rivojlantirish. Artikulyatsion va akustik jihatdan bir-biriga yaqin bo'lgan tovushlarni (qattiq va yumshoq, bo'g'iq va jarangdor, sizg'iruvchi va shipillovchi, sonor tovushlar) tinglaganda aniqlay olishni va to'g'ri talaffuz qilishni o'rgatish. So'zlarda va tez aytishlarda, qisqa she'rlarda tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishni mashq qildirish. Talaffuzning ohangi, sur'ati va past-balandligini ixtiyoriy ravishda boshqarishni o'rgatish;

- so'zning ma'no haqidagi tasavvurni takomillashtirish, bolalar nutqini antonimlar, sinonimlar, ko'p ma'noli so'zlar, umumlashtiruvchi nomlar bilan boyitish, obrazli so'zlarni, taqqoslashlarni, aniq fe'llarni faollashtirish;

- so'z o'zgartirishning qiyin holatlarini o'zlashtirishga yordam berish (bosh kelishik va qaratqich kelishigi, otlarning ko'plik soni, turlanmaydigan otlar, buyruq mayli va fe'llar shakllari, fe'llarning tugallangan va tugallanmagan turlarini hosil qilish). Gap tuzilmasini takomillashtirish, nutqda turli gap tuzilmalaridan – oddiy,

murakkab gaplardan va begonalar nutqidan faol foydalanishga ko‘maklashish. Grammatik vositalarni o‘zlashtirish jarayonida nutqqa nisbatan tanqidiy munosabatni qo‘llab-quvvatlash, to‘g‘ri so‘zlashga intilishi.

Xulosa qilib aytganda, bola nutqini rivojlantirish jarayonini boshqaruvchi pedagog bu jarayonning turli yosh bosqichlaridagi qonuniyatlari, mexanizmlari, o‘ziga xosliklarini bilishi, nutqiy rivojlantirishning o‘ziga xosliklarini ko‘ra olishi va bolaning individualligini hisobga olgan holda, uning nutqiga ta’sir ko‘rsatishning eng samarali yo‘llarini tanlashi lozim.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar.**

1. Babayeva D.R. “Nutq o‘stirish metodikasi”,-T.:Fan va texnologiya. 2016 y.
2. Babayeva D.R. “Nutq o‘stirish nazariyasi va metodikasi”. (Darslik). – T.: Barkamol fayz media, 2018, – 432 b.
3. Kadirova R.M. “Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda dialogik nutqni rivojlantirishning omillari” (O‘quv qo‘llanma). –T.: TDPU, 2002 y.